

4. Johansson S., & Hofland, K. (Eds.). (1989). Parallel corpora: Parallel corpus processing (Vol. 1). John Benjamins Publishing.
5. Sinclair J. (2005). Corpus and text: Basic principles. In K. Aijmer & B. Altenberg (Eds.), *Advances in corpus linguistics: Papers from the 23rd International Conference on English Language Research on Computerized Corpora (ICAME 23)* (pp. 1-20). Rodopi.
6. Stubbs M. (2002). Three concepts of keywords. In M. Wynne (Ed.), *Developing linguistic corpora: A guide to good practice* (pp. 47-69). Oxbow Books.
7. McEnery, Anthony M. and Anita Wilson. *Corpus linguistics: an introduction*. Edinburgh University Press, 2001.
8. McEnery, Tony, Richard Xiao and Yukio Tono. *Corpus-based language studies: An advanced resource book*. Taylor & Francis, 2006.
9. https://www.lancaster.ac.uk/linguistics/corpus/corpus_software.php
10. <https://corpuslinguistics.github.io/>

РЕЗЮМЕ. «Aligner» dasturi – korpus lingvistikasida hal qiluvchi vosita, parallel matnlarni moslashtirish, parallel korpus yaratish, tilning o'ziga xos jihatlarini aniqlash va tahlil qilish jarayonini avtomatlashtirishga imkon beradi. «Aligner» dasturiz korpus lingvistikasida tadqiqotlar sezilarli darajada ko'p vaqt va mehnat talab qiladi.

РЕЗЮМЕ. Aligner – важнейший инструмент корпусной лингвистики, позволяющий исследователям автоматизировать процесс выравнивания параллельных текстов, создания параллельных корпусов, выявления языковых моделей и проведения количественного анализа. Без выравнивателей большая часть исследований в корпусной лингвистике была бы значительно более трудоемкой и длительной.

SUMMARY. Aligners are a crucial tool in corpus linguistics, allowing researchers to automate the process of aligning parallel texts, creating parallel corpora, identifying language patterns, and conducting quantitative analysis. Without Aligners, much of the research in corpus linguistics would be significantly more time-consuming and labor-intensive.

G.DÁWLETOVA SHÍĞARMALARÍNDÁ FRAZEOLÓGIZMLERDÍŇ QOLLANÍLÍWÍ

Sh.A.Jolimbetova – *tayansh doktorant*

Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedágotikalıq institutı

Tayansh so'zlar: фразеологизм, услуб, тасвирий воситалар, компонент.

Ключевые слова: фразеологизм, стиль, изобразительные средства, компонент.

Key words: phraseology, style, figurative language, component.

Qaraqalpaq tiliniń leksikasında ózine tán ayırıqshalıqları, qosımsha emocional-ekspressivlik boyawlarǵa iye bolıp keliwi, máni ótkirliǵı, qurılısı hám basqa da birqansha belgileri menen ózgeshelenetugin frazeologizmler bir tutas frazeologiyalıq máni arqalı shıǵarma tiliniń tásiriligin arttıradı. Bul sıpat G.Dáwletova shıǵarmaların tilinde ayqın kórinip turadı.

Shayır shıǵarmalarında ayırım frazeologizmler heshqanday ózgerissiz qollanılǵan. Máselen, waqıt hám aralıqtıń qısqa ekenligin bildiriwde tomendegidey frazeologizmler jumsalǵan:

Ómir saǵım jilt eter *qas qaǵımda*, Ómir aǵıs *há de-genshe* ótedi.

At shaptırım basqalardan arası

Insanlardáǵı hár qıylı unamlı sıpatlardı, ruwxıy halatlardı táriyplewde bolsa frazeologizmlerden orınlı paydalanǵanın mına qatarlarda kóriwimizge boladı:

Senlik sezimlerden janǵa *nár alsam*, Suwsınladı, *miyri qandı* sózińnen,...

Frazeologizmlerdegi mánilik jaqtan ayqın kórinip turatugin jáne bir sıpatlı belgi olardıń óz-ara sinonim bolıwı esaplanadı. Frazeologiyalıq sinonimler qaraqalpaq tiliniń sarqılmas bir baylıǵı bolıp, mánilik reńbe-reńligi, ótkirliǵı, tásiriligi menen sıpatlanadı.

Qatarların *qanatına alıp júrer*, *Jerden jeti qoyan tawıp alǵanday*

Qayda *baǵıt alar* eken danalıq, *Esim enip* endi bilip atırman

El-jurt hasıl bolsań *úmit artadı*, *Arańızdan qıl ótpegen*, anajan

Qudaǵayın *pana boldı* ózińdey, *Pármanalar bolıp* ońısolında

Tis-turnaqlap jıynap túygenlerimdi, Sóz hasılın *qarmaǵıma ilemen*

Frazeologiya sinonimiya menen tıǵız baylanista ekenligin joqarıdaǵı misallardan kóriwge boladı. Frazeologiyalıq sinonimiyada bir mánilik qubılıstıń variantlıǵı úyreniledi. Tildin basqa da birlikleri sıyaqlı variantlıq frazeologiyalıq sóz dizbeklerinde de bar. Frazeologizmlerdegi variantlıq onıń mánilik baylıǵın kórsetugin bir bólegi boladı. Ayırım frazeologizmler biri ekinshisiniń variantı bolıp keledi hám frazeologiyalıq variantlardı payda etedi. Misalı,

Elim dese *etek jeńin túrinip* («Sher tolqıtqan shejireli Shaxaman»),

Lal qaldırıp qollasıwǵa jaradıń,

Qoyarǵa jer tappay júrdin tasalap,

Mayday jaǵıp sinip qalǵan janıńa,
Tilekshimen *tórt túligi say* bolǵay,
Xan *raydan qaytqan* eken, Shaxaman,
Parqın bildim xaqın menen jatıńnıń.

Al adamdaǵı ayırım unamsız qásiyetlerdi táriyplewde bolsa mına frazeologizmler jumsalǵan:

Gejir adam *aytqanıńa júrmeydi*,
Shaytanǵa hay berseń bári qaladı,
Diýdarıma toymastan, Qıyılıp turar anamday,
Biraz *dákki jedim*, qızǵıstay qorıp,...

Jazıwshılar, ádette, súwretlewdiń maqsetine muwapıq frazeologizmlerdi tek tańlap qollanıw menen ǵana sheklenip qalmaydı. Al, qaharmanlardıń xarakterine, ruwxıy jaǵdayına, turmıs tárizine saykeslendirip ózgetedi hám qayta isleydi. Sol tárizde frazeologizmler kórkemlenip, jańa mániler menen tolısıp baradı. Frazeologizmlerdi qayta islewdiń usılları, olarǵa jańasha tús beriwdiń jolları júdá hár qıylı boladı [1:34].

Frazeologizmnin quramındaǵı ayırım sózlerdi al-mastırıw usılı kórkem ádebiyat tilinde keń tarqalǵan. Sonlıqtan frazeologizmnin quramındaǵı qálegen bir sózdi basqa sózler menen tek ápiwayı almastırıw emes, al, frazeologizmnin mánisin jáne de kúsheytiwge, súwretlenip atırǵan qubılıs yaki waqıyanı börttirip kórsetiwge xızmet etse ǵana stilistikalıq áhmiyetke iye boladı. Bunday jaǵdayda frazeologizm quramında sóz qosıp jumsaw, ayırım komponentlerin qısqartıw arqalı ózgeris boladı [2].

Shayırdıń shıǵarmalarında mine usınday lingvopo-etikalıq áhmiyetke iye frazeologizmler kóp qollanılǵan.

Qaraqalpaq ádebiy tilinde qapa qılmaw, rayın bayqaw, renjitpew mánisindegi *qas-qabaǵına qaraw* frazeologizmindegi *qaraw* feyilin *baǵıw* feyili menen almastırıw arqalı frazeologizmnin mánisin jáne de ótkirlestirgen:

Ózge úydiń *qas-qabaǵın baǵaman* («Háwjar-ay». 140-bet).

Qabaq baǵıw qıyın eken orasan («Bir dostıma», 99-bet).

Eseyiw, erjetiw, túsiniw, ańlaw mánilerin bildiriw ushın tilde kóbinese *aqlı kirli, aqlına endi* frazeologizmleri jumsaladı. Al, shayırdıń dóretpelerinde bolsa ol *aqlı qandı* túrinde qollanılǵan:

Átteń *aqlı keshlew qandı* quralıp («Balalıqtı saǵınıp», 65-bet).

Tilde ónimli jumsalatugin qulaq salıw frazeologizmi tıńlap otırıw, aytqanın qılıw mánilerin ańlatadı. Shayır shıǵarmalarında bolsa ol *qulaq qoyıw* túrinde jumsalǵan:

Qulaq qoyıp muǵallimge («Biz baxıtlı balalarımız», 80-bet).

Mázi qulaq qoymaganday kórinip («Watansań - hayal», 70-bet).

Qapa bolıw, qıynalıw mánilerin bildiretuǵın *salısı suwǵa ketiw* frazeologizmi de ózgeshe formada ushırasadı:

Salım suw alǵanday biraz jawradım («Ómirdi men ashıqlarday súyemen», 152-bet).

Kewili tınıshsızlanıp, ózin hár jaqqa uratuǵın adamnıń ruwxıy halatın sıpatlawda *órden iqqa awnaw* frazeologizmi qollanıladı. Al tómendegi qatarlardı bolsa *awnaw* feyiliniń ornına *shabıw* feyili qollanılgan:

Jóǵın joytıp *órden iqqa shabısı* («Sher tolıqtıqan shejireli Shaxaman», 122-bet).

Shayır tómendegi jaǵdayda frazeologizmnıń quramına mánisi jaǵınan jaqın bolǵan sózdi qosıw arqalı onıń mánisin jáne de kúsheytip bere alǵan:

Qarakeńniń gúl jaynadı jamalı («Qara taw», 7-bet).

Marqabay haji ata *júzi jaynaptı* («Harman Aqmanǵıttıń azamatları», 106-bet).

Kewlime tilsimli *gulgula saldı* («Jáne báhár keldi», 23-bet).

Kúttim kózlerimdi jollarǵa baylap («Muhabbat», 54-bet).

Kózi jolda intizar boldı, saǵındı, kútti

Lebizden sóz *shıqsa* onı jutpadım («Tırnalar qaytqanda», 67-bet).

Deme, maǵan *tiliń zorǵa aylanıp* («Zor boladı, óz qádirin bilgenler», 87-bet).

Tili aylanbaw sóyley almay qalıw, únsiz qalıw mánilerin ańlatadı. Joqarıdaǵı qatarlarda bolsa ol spirtli ishimlik tásirinde sóyley almay turǵan adamdı sıpatlap kelgen.

Saw basındı mın *sawdaǵa salasın* («Ana nalışı», 98-bet).

Dúnyaǵa jańa kelgende («Inim Turǵanbayǵa», 150-bet).

Tipırshıláp qırshın *jandı qıyǵanda* («Sher tolıqtıqan shejireli Shaxaman», 123-bet).

Júzi jadraw (jaynaw) frazeologizmi quwanıp, shadlanıp, más bolıp mánilerin ańlatadı. Joqarıdaǵı qatarlarda bolsa *júzi* sózi onıń sinonimi bolǵan *jamalı* sózi menen almastırılǵan hám quramı gúl sózi menen keńeytilgen. Bul bolsa frazeologizmnıń mánisin hám tásirshenligin ele de kúsheytiwge xızmet etken.

Frazeologizmlardıń qısqarıwı dáslep sóylew procesinde baslanadı hám áste-aqırınlıq penen tilde frazeologizmlardıń tolıq hám qısqarǵan variantları payda bola baslaydı. Frazeologizmlardıń qısqarıwı pikirdi tez jetkeriw maqsetinde sóylewde áwelden belgili bolıp kelgen frazeologizmlardıń komponentlerin qısqartıwdan payda boladı [3]. Ayırım jaǵdaylarda G.Dáwletova frazeologizmlerdi belgili bir sebeplerge baylanışlı qısqartıp ta qollanǵan:

Kózlerim kól, júzim qaldı juwılıp,

Kózińiń jası kól bolıp julaw, eńirew mánilerin bildiredi

Адебиётлар

1. Фразеологизмлерди қайта ислеўдиң ҳәр турли усуллары ҳаққында қараңыз. Йўлдшев Б. Фразеологик услубият асослари. -Самарқанд:1999.

2. Ержанова Д.И. Юсупов поэмаларының лингвопоэтикалық анализи. Филол.илим.филос. Д-ры. Дисс. -Нөкис: 2021, 56-б.

3. Йўлдашев Б. Фразеологик услубият асослари. -Самарқанд: 1999,130-б.

4. Дәўлетова Г. Қалбимдеги естелик. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 2017.

5. Dáwletova G. Qız taxtim. Qosıqlar. -Tashkent: 2009.

РЕЗЮМЕ. Maqolada G.Davletovaniń «Qalbimdagi estalik» qo‘shıqlar to‘plamdagı frazeologizmlarnı qo‘llanish mahorati haqida bayon etilgan. Maqolada obrazlarini yasashda uning tuyǵularını berishda frazeologizmlarning ahamiyati ochib berilgan.

РЕЗЮМЕ. В статье анализируется мастерство Г.Давлетовой в употреблении слов «Память в моем сердце». В ней раскрыто значение фразеологизмов в создании образа главного героя и передаче его переживаний.

SUMMARY. The article analyzes the skill of G.Davletova in the use of words in the «A memory in my heart». It reveals the importance of phraseological units in creating the image of the main character and the transfer of his experiences.

Múddáhán ne? – desem, «*shóp saldı* deysen, *Sirtıń pútın*, ishiń ğıjlap jansa da *Qaytqan* kúnim qoyıń Axunbaǵa,...

Shayır óz shıǵarmalarında frazeologizmlardıń quramındaǵı ayırım sózlerdiń orın tártibin ózǵertip te qollanǵan. Albette, bul jaǵday poeziya ushın tán. Oytkeni buwın sanları hám uyqas sıyaqlı máseleler sózlerdi formalıq jaqtan da, orın tártibi jaǵınan da ózǵertiwdi talap etedi. Máselen:

Aqıl aytsa *úyme qabaq*, *Qalǵan kewil* aytqanıma ermeydi, Jubanbay jılaydı *tiyıp jinime*, Iyınaǵashım kóp *túsedı esime*, Qoy kewilim, *qashırmaıyń qutımdı*, Xalqım dese *tıpırshılar júregim*, Nege *suwıtqansań* qáynım *aranı*, Qalbmıdı nege qozǵarman, *Suw kótermes sirkesi*.

Senlik sezim *sińip qalǵan qanıma*, Teńsizlik serpildi, taǵılıp ayıp, Jámlegen soń *tiydi sharapatları*, Jan talasta *qurtıp júykelerimdi*, Talay *qızartsa da shekelerimdi*, *Kórsetpeńler* endi bizge *qırıńdı*.

Ayırım frazeologizmler avtorlıq-stillik ózgesheliklerge iye bolıp kelgen. Bunda tilimizde ushırasatuǵın frazeologizmler avtor tárepinen qayta islenen, al ayırımları bolsa sózliklerde hám kúndelikli sóylew procesinde derlik ushıraspaydı. Sonlıqtan bunday frazeologizmlerdi avtorıń jekke stiline tán dep qarawǵa boladı.

Tań shapaǵın kútip *kózi tesilgen*, *Baǵrıń ğıjlap ketpedi* me, Qáste *baǵrıń turıap* ketedi, Saǵınaman *bawrıń qamıp* ezile, Ullılardı *bawırına alǵan* jer, Izge názer taslap, *kózimdi súzdim*, Ortasında *qara pıshıq juwırdı*, Basqa túspey, *til menen qus alas an*, *Baǵı jandı iz ayaǵı jarasıp*, *Qap qol-lasa* baz bolarsań, Tal tús payıt *tarqap ketti bazarıń*, *Qaǵıp berdiń pisentińde barıńdı*, *Kózin súziw* qaraw, tigiliw, tel-miriw, sonday-aq dám etiw mánilerin bildiredi. Al ol shayır shıǵarmalarında *oyǵa talıw*, *ótmishti eslew* mánilerin ańlatıw ushın bir neshe orınlarda qollanılgan.

Frazeologizmlardıń quramındaǵı ayırım sózler oǵan mánilik jaqtan jaqın basqa sóz menen almastırılǵan:

Júregime jalın saldı, *Júregine ot salıp qapa qılıw*, *ren-jitiw* mánilerin bildiredi. Al, joqarıda bolsa ot sózi jalın sózi menen almastırılǵan. Bul dawıssız seslerdiń qaytalanıp keliwi, yaǵnıy alliteraciya ushın tán jaǵday.

Bolar ediń *qatarıńnıń mańlayı*, Qanat berip *qıyalımnan shıqpaysań*, *Bawır sızlar* dartın ishke salǵalı, Xanlıq zamanınıń *ıǵbalı tayıp*, Óziń jaqsı bolsań *baǵrıń ashılaraq* («Shimıldıǵıń - shıraǵıń», *Júregi sızlaw* qattı qıynalıw, azap shegiew mánilerin ańlatadı. Shayır tárepinen júrek sózińiń ornına bawır sózi qollanılgan.

Juwmaqlap aytqanda, frazeologizmlerdi B.G. Belinskiy sózlik quramda tildiń xalıqlıq tulǵası, xalıq tiliniń tıp baylıǵı dep ataydı. Ilımpazlardıń anıqlama bergenindey, tildiń márjanı, tildiń xalıq tulǵası, xalıq tiliniń tıp baylıǵı bolǵan frazeologizmlerdi G.Dáwletova óz qosıqlarında sheber stillik ózgeshelik penen paydalanǵan. Poeziyada ayırıqsha kórkemlik jaratqanın kóremiz.